

NOTICIA D'UN VOCABULARI DE FISIOLOGIA DEL SEGLE XVIII

SABATÉ i PÉREZ, *Elisenda Neema*; SABATÉ i CASELLAS, *Ferran*

INTRODUCCIÓ

A la segona meitat del segle XVIII, es produeix l'aparició dels primers reculls de termes mèdics i botànics. Al segle de la "Il·lustració" o de "les llums", s'intenta recopilar i precisar el llenguatge científic, i particularment el de les ciències de la salut: la medicina, la cirurgia, i la botànica o la terapèutica. El creixent ús dels idiomes vulgars en lloc del llatí, exigia una precisió i definició terminològica. També la formació de les primeres "acadèmies" i l'aparició de les primeres revistes científiques, exigien una uniformització del llenguatge tècnic i dels seus significats.

Sembla que els primers diccionaris mèdics, escrits en llatí, es publicaren a Venècia al segle XVI. L'any 1598, Bartolomeo Castello, metge i professor a la Universitat de Mesina, publicà el "Lexicon Medicum", que conté una gran quantitat de termes greco-llatins antics, molts dels quals caiguts en desús i que ignorem el seu significat, especialment en els termes referents a medicaments, dels quals no s'especifica la seva composició i ens impedeix conèixer la seva essència. A canvi dels mots que han mort, també en trobem molts de nous, que han sorgit per expressar noves idees, nous conceptes, noves tècniques, nous aparells, nous medicaments, i que posen de manifest els progressos en l'art i la ciència de guarir. Aquestes paraules desaparegudes han mort, perquè han deixat d'esser útils, i han estat substituïdes per d'altres més adaptades als nous coneixements que anaven sorgint. D'aquesta obra se'n feren algunes edicions posteriors, com la de J.P. Bruno, impresa a Ginebra l'any 1746; o la versió de Joannis Rhodii, de 1755.

Al segle XVII, és publicà el "Thesaurus" de Thomas Burnet, en llatí, a Londres, l'any 1672. Poc temps després, fou traduït al francès, amb el títol de "Le Tresor de la pratique de Medecine ou le Dictionnaire Medical", publicat a Lió l'any 1691 i a Venècia el 1694.

Ja al segle XVIII a França, trobem la publicació en francès del "Dictionnaire Universel de la Médecine", de l'anglès Robert James, editat a Paris, per Diderot, Eidous i Toussain, en sis volums, entre els anys 1746 i 1749. Tinguem en compte que, això succeïa abans de la publicació de la famosa "Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société des lettres" (1751-1780). També a França, a la segona meitat del segle, es publicaren altres obres del mateix caire com el "Dictionnaire Historique de la Médecine" d'Eloy, el 1755. O els més específics, dedicats a la cirurgia, de Col de Vilars (1759), Louis (1772) i Sue (1788).

MATERIAL

A la Biblioteca de la Universitat de Barcelona és conserven alguns exemplars del llibre "**Lecciones Physiologicas para instruccion de los alumnos del Real Colegio de Cirurgia de Barcelona, arreglades por sus maestros**". Esta publicat a Barcelona, el 20 de març de 1781, per Carlos Gibert y Tutó, Impresor y librero. Te 176 pàgines, i medeix 13x19 centímetres.

L'autor es Josef Antonio Capdevila y Alvia; nascut a Barcelona i mort a Madrid el desembre de 1846. Fill del cirurgià Manuel Capdevila. Seguí els estudis de Medicina a la Universitat de Cervera i de Matemàtiques a València, a la Universitat de la qual fou catedràtic d'aquesta última disciplina. També feu estudis a Tàrraga, Salamanca, Barcelona, Girona i Madrid. El 1775 ingressà com a suplent del cirurgià major de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona; i ho feu efectiu des de el 1777, en morir Carles Grassot. Fou primer ajudant consultor dels exèrcits; professor, secretari i sots-director del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, a les darreries del segle XVIII. També exercí la càtedra en el Col·legi de Sant Carles de Madrid. Fou cirurgià de cambra i director de la Junta Superior Governativa dels Reials Col·legis de Cirurgia Mèdica. Fou autor de nombrosos escrits sobre matemàtiques, hidroteràpia, botànica, història, geografia, agricultura i arqueologia.

El que ens ha cridat l'atenció d'aquest manual escolar és l'existència, entre les pàgines 9 i 66, d'un "**Promptuario Alfabetic de los terminos mas usados en Physiologia**". Aquest vocabulari, preliminar al text de fisiologia, recull un total de 393 entrades o mots en castellà, sense cap correspondència amb altres idiomes, on descriu el significat o fa la definició del terme proposat. Hi trobem definicions de: productes orgànics, elements químics, espècies botàniques, explicació de funcions fisiològiques, descripció d'aparells de mesura, etc.

Mostra d'algunes definicions

Absorventes porosos: Son un numero casi infinito de pequeñas aberturas llamadas poros absorventes, que corresponden à las venas, por quienes ciertas sustancias pueden introducirse en nuestros vasos.

Analysis: Es la averiguacion de alguna cosa por partes ò piezas, que antes solo se conocia en grueso; y major se dice: La resolucion de las partes de un cuerpo natural hasta llegar à sus principios y elementos.

Anthropologia: Ciencia que nos conduce al conocimiento del cuerpo humano.

Átomos: Son ciertos corpusculos los mas pequeños que se pueden considerar, por cuia razon son incapaces de dividirse.

Barometro: Es una maquina que sirve para señalar las variaciones que padece la pesadez del aire, y su elasticidad ò resorte.

Coagulacion: Inspisitud de las cosas que se cuajan, como sucede à algunos liquidos, sin que pierdan las partes sensibles que causan su fluidez; como la Leche, sangre &c.

Diaphoresis: Significa en comun toda evacuacion general, que puede hacerse en la superficie del cuerpo humano, esto es por los poros del cutis como de la superficie de las partes internas.

Especifico: Las cosas que son de una sola substancia y especie se llaman especificas.

Filtre: Se dá esta denominacion à todos los organos del cuerpo, que filtran y separan de la masa de la sangre algun licor, como las glandulas.

Fuerza: Es el producto que proviene de la masa de un cuerpo, multiplicando la velocidad. Las principales fuerzas son siete: fuerza centrifuga, centrípeta ò de gravedad, de inèrcia, fuerza motriz, de proyeccion, fuerzas vivas y muertas.

Germen: Es la parte de simiente de que se produce su especie ò semejante.

Gymnastica: Es un arte que enseña los diferentes exercicios para conservar la salud.

Hygrometro: Instrumento que nos indica el estado actual de la Atmosphaera terrestre, esto es la humedad ò sequedad.

Instinto: Es la disposicion ò sagacidad natural que tienen los animales para gobernarse y buscar lo que les importa.

Moleculas: Son unas pequeñas masas ò corpusculos de que se componen los cuerpos.

Myopes: Los que tienen demasiado convexo el cristalino del ojo.

Peristaltico ò *Vermicular*: Es un movimiento de contraccion y produccion, esto es de arriba abajo. Vease: Anti-peristaltico.

Putrefaccion: Es el ultimo grado de fermentacion; mirase generalment como la disolucion extrema de los cuerpos que se corrompen.

Radiacion: Es la emision de los raios que salen de un cuerpo luminoso como centro. Todo cuerpo visible es radiante, porque todo cuerpo ò punto visible envia raios à los ojos.

Refraccion: Es la accion por la qual un cuerpo dexa su primera direccion para tomar otra, segon la diferente densidad de medios.

Sentidos: Son ocho; tres internos y cinco externos. Los internos son la memòria, la imaginacion y el sentido ò sensori o comun. Los externos son la vista, el tacto, el gusto, el oido y olfato.

Valvulas: Son unas compuertas membranosas, que impiden que un fluido vuelva à entrar por donde salió; como las del corazon en el hombre y las de la Maquina Pneumatica.

Viviparos: Son todos los animales que producen vivos à sus semejantes, al contrario de los oviparos, que antes de vivir han de ser huevos.

COMENTARIS

És coneguda la dependència científica i la subsidiarietat de la medicina espanyola respecte a la francesa a l'Època Moderna . Per això es normal la traducció o la imitació dels textos mèdics francesos. No obstant, no es coneixen vocabularis mèdics en castellà al segle XVIII.

En l'àmbit de la Botànica, trobem l'obra de Miquel Bernades i Mainader , nascut a Puigcerdà i mort a Madrid l'any 1771. Fou metge de cambra de Carles III. Ocupà per oposició el càrrec de primer catedràtic del Reial Jardí Botànic de Madrid,

que Josep Quer havia deixat vacant el 1764. Herboritzà a Mallorca, a Castella i, probablement també al Principat, al País Valencià i a Andalusia. Es autor d'uns "Principios de Botánica, sacados de los mejores escritos y puestos en lengua castellana"(Madrid, 1767). En aquesta obra, s'acceptà la nomenclatura binària linneana i, intentà de fixar la terminologia botànica procurant de fer prevaler formes populars sobre els neologismes derivats directament del llatí.

Posteriorment, a la primera meitat del segle XIX, ja trobem un nombre significatiu de vocabularis i equivalències dels termes mèdics i terapèutics en català, en obres de medicina i botànica .

L'interès d'aquest "Promptuario Alfabético de los terminos mas usados en la Physiologia", rau en la seva originalitat, correcció i valor documental dels coneixements de la fisiologia humana a finals del segle XVIII . Aquestes "Lecciones Physiologicas" ens mostren el nivell científic assolit per l'Escola Catalana de Cirurgia en el context quirúrgic europeu de la segona meitat del segle XVIII.

Per això, podem concloure que l'estudi dels vocabularis i diccionaris mèdics, quirúrgics o de terapèutica de diferents èpoques, ens proporcionen una valuosa informació sobre el grau de desenvolupament científic i tècnic assolit per una determinada cultura en un període concret.

Referències

Parellada, D.: Els diccionaris mèdics com a exponents de la medicina del seu temps. II. El "Lexicon Medicum" de Bartolomeo Castello (Potavi, 1746). Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, 1989, vol 4, nº 3, 145-153.

Parellada, D.: Els diccionaris mèdics com a exponents de la medicina deol seu temps. I. El "Thesaurus" de Thomas Burnet (1672). Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. 1989, vol 4, 73-82.

Parellada, D.: El "Dictionnaire Universel de la Médecine" de Robert James (1746). Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, 1990, 5, 41-49.

Parellada, D.: El "Dictionnaire Historique de la Médecine" d'Eloy (1755). Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, 1990, 5, 171-179.

Parellada, D.: Tres diccionaris de cirurgia : Col de Vilars (1759), Louis (1772), i Sue (1788). Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, 1991, 6, 157-169.

Calbet Camarasa, JM; Corbella Corbella, J.: Diccionari Biografic de Metges Catalans. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana/ Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona, 1981, Primer volum, p.110.

Ausin Hervella, JL.: Evolució de la subsidiarietat científica de la nostra medicina. Gimbernat, 2001(+), 35, 147-167.

Bruguera, M.: Metges botànics. Revista COMB, 2016, núm.146, p. 37.

Calbet Camarasa, JM.; Sabaté Casellas, F.: Inicis del lèxic científic català modern (1836-1846). Berga, 2014.

*Comunicació presentada al XIXè Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana. Puigcerdà, 10-12 de juny del 2016.
Unitat d'Història de la Medicina, Universitat de Barcelona.*